

Kvarteret Sigurd 7

Fyra schakt i Västerås gamla strandzon

Förundersökning i avgränsande syfte

Fornlämning Västerås 232:1 och 1259–1260
Kvarteret Sigurd 7
Västerås domkyrkoförsamling
Västerås kommun
Västmanlands län
Västmanland

Jan Äblström

Kvarteret Sigurd 7

Fyra schakt i Västerås gamla strandzon

Förundersökning i avgränsande syfte

Fornlämning Västerås 232:1 och 1259–1260
Kvarteret Sigurd 7
Västerås domkyrkoförsamling
Västerås kommun
Västmanlands län
Västmanland

Jan Ählström

Denna rapport har framställts av ett företag
vars miljöledningssystem är certifierat enligt ISO 14001
av Svensk Certifiering Norden AB.

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård
Stora Gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
E-post: info@kmmmd.se

© Stiftelsen Kulturmiljövård 2017

Upphovsrätt, där inget annat anges, enligt Publik Licens 4.0 (CC BY)
<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>

Lantmäteriets kartor omfattas inte av ovanstående licensiering.
Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Medgivande MS2012/02954.

ISBN 978-91-7453-643-0

Tryck: JustNu, Västerås 2017

Innehåll

Sammanfattning	5
Inledning	6
Målsättning och metod	6
Topografi och fornlämningsmiljö	8
Undersökningsresultat	8
Strandlinjen	10
Referenser	12
Tekniska och administrativa uppgifter	12
Bilagor	13
Bilaga 1. Dendrokronologisk analys	13

Figur 1. Undersökningsplatsens läge markerat med en blå ring. Utdrag ur digitala Terrängkartan. Skala 1:50 000.

Sammanfattning

Stiftelsen Kulturmiljövård (KM) har genomfört en förundersökning i avgränsande syfte inför byggnation inom kvarteret Sigurd 7 i Västerås. Förundersökningen genomfördes mot bakgrund av att två medeltida skeppsvrak (Västerås 1259–1260) påträffats i närheten.

Förundersökningen omfattade i praktiken en schaktningsövervakning av tre delvis grävda schakt, framrensande av sektioner och dokumentation av träpålar som påträffats vid grävarbetet i ett fjärde schakt. Från två av träpålarna skickades sågade skivor för dendrokronologisk analys. Det ena av proverna daterades till 1900-talets början medan det andra inte med säkerhet kunde dateras.

I schakten påvisades fyllnadsmassor under vilka det förekom horisonter av växtmaterial (troligen vass). Lagerbilden antyder läget för strandzonen innan omfattande utfyllnad av området påbörjades under 1800-talets andra hälft.

Inledning

I samband med pågående byggnation av ett hotell i kvarteret Sigurd 7 i Västerås genomförde Stiftelsen Kulturmiljövård (KM) en förundersökning i avgränsande syfte. Förundersökningen omfattade totalt fyra schakt (schakt A–D) varav schakt D tillkom efter det att länsstyrelsebeslutet var fattat. Förundersökningen föranleddes av områdets närhet till två skeppsvrak (Västerås 1259–1260) och Västerås medeltida stads utbredning (Västerås 232:1).

Klövern Roy AB bekostade det arkeologiska uppdraget som utfördes under tre dagar i slutet av oktober 2016. Jan Åhlström har utarbetat rapporten.

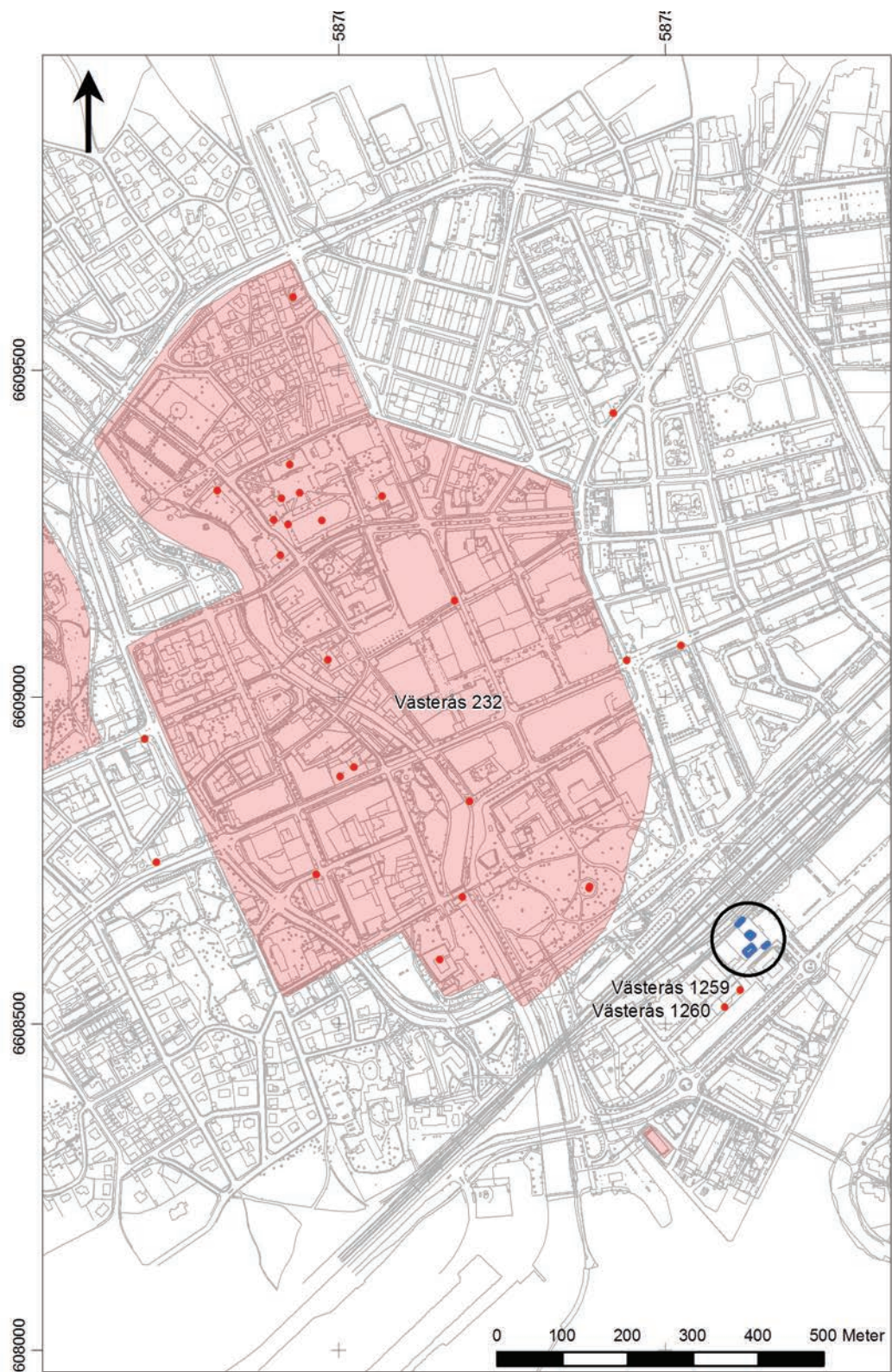
Målsättning och metod

Förundersökningen syftade till att konstatera om det finns fornlämningar som inte är kända i området. Resultaten ska kunna användas som underlag i länsstyrelsens beslutsprocess och företagarens planering.

Förundersökningen har omfattat:

- En studie av FMIS och äldre undersökningsrapporter
- En kartstudie med syfte att klargöra läget för de äldre strandlinjerna. Studien har omfattat material tillhandahållet från länsstyrelsen samt kartor från Lantmäteriet. Samtliga kartor har rektifierats.
- Schaktningsövervakning av schakt A–C och dokumentation av påträffade träpålar i schakt D. Vid övervakningstillfället var schakten A–C grävda till 1,0 meters djup och betongpålar var nedslagna. Schakten skulle grävas ytterligare djupare. Schaktningsövervakningen motsvarade således nivån från -1,0 meter till steril lera. Inom schakt A låg fokus på att ta fram en sektion i schaktets västra del. Schakt B grävdes till botten mellan befintliga betongpålar och en sektion rensades fram. I schakt C grävdes tre gropar mellan befintliga betongpålar. Massorna i schakten var påtagligt förorenade och doftade kraftigt och skarpt kemiskt (petroleum). I schakt D dokumenterades de synliga träpålarna och delar av två pålar drogs upp för att dendroprover skulle kunna sågas. De fyra schakten och träpålarna mättes in med GPS och i samband med schaktningsövervakningen upprättades två sektioner.

Ur ett lager i schakt A insamlades organiskt material för vedartsanalys (utförd av Vedlab) och ur två lager med organiskt material i schakt A insamlades jordprover för att möjliggöra makrofossilanalys (ej analyserade). Från två av pålarna sågades skivor för datering genom dendrokronologisk analys (utförd vid Geologiska institutionen, Lunds universitet).

Figur 2. Förundersökningslokalens läge markerat med en ring och blå figurer. Fornlämningarna är markerade med röda punkter och polygoner. Utsnitt ur digitala Fastighetskartan. Skala 1:10 000.

Topografi och fornlämningsmiljö

Kvarteret Sigurd 7 ligger centralt i Västerås i industriområdet Munkängen. Området utgör en del av Mälaren som blivit utfyllt under modern tid. Under 1700- och 1800-talen låg strandlinjen ungefär där dagens järnvägsstation ligger. Området ligger sydöst om Västerås stads medeltida utbredning och tidigare undersökningar inför byggnation inom stationsområdet har påvisat cirka 1,8 meter tjocka fyllnadsmassor. Under fyllnadsmassorna påträffades trävirke och växtmaterial (troligen vass) vilket tolkades som en möjlig gammal strandzon (Flodin 2003).

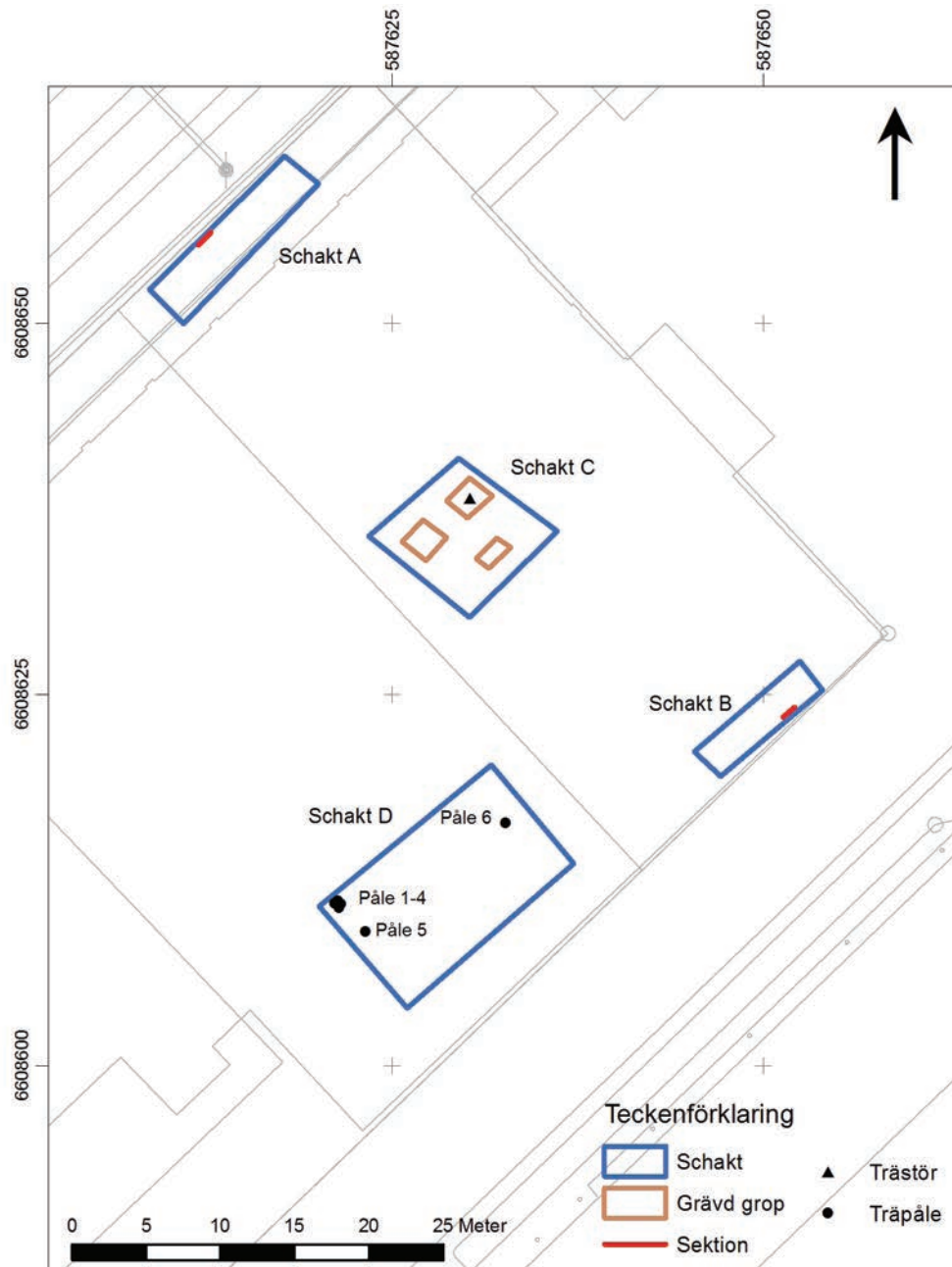
Sydväst om kvarteret Sigurd 7 har två skeppsvrak påträffats, varav ett kvarligger, i samband med grävarbeten 1935. Det finns uppgifter om ytterligare fynd av fartyg bland annat när Mekaniska Verkstaden byggdes. De två vraken är lämningar efter klinkbyggda fartyg som bedöms ha förlit under högmedeltid. Det finns även uppgifter om fynd av kanonkulor i samband med undersökningen av vraken varav en finns omnämnd i den officiella dokumentationen. I förhållande till den dåtida hamnen är vrakens läge konstigt. Västerås äldsta hamn låg uppströms Svartån och inte där vraken påträffats (Kumlien 1971). Att skeppen medvetet blivit sänkta för att fungera som spärrskydd är med tanke på läget därför mindre troligt. Läget för en spärranläggning borde rimligen sammanfalla med åmynningen och inloppet till dåtidens hamn vilket inte är fallet. Enligt medeltida uppgifter brände vitalianerbröderna Västerås vid 1300-talets slut och det har spekulerats kring huruvida vraken kan vara kopplade till den händelsen (Kumlien 1971; VLT 13/11 1990).

Figur 3. Schakt A. Foto från sydväst av Jan Äblström (KM16135_01).

Undersökningsresultat

Schakt A var 12 meter långt och 3 meter brett (figur 4–5). Det var grävt parallellt med järnvägsspåret. Lagerbilden motsvarar vad som tidigare konstaterats (Flodin 2003) – 1,8 meter fyllnadsmassor och därunder förekomst av lager med organiskt material samt inslag av tegelsten. I detta schakt förekom två nivåer med organiskt material vilka var åtskilda av grusig lera. Vedartsanalysen visade att det organiska materialet var vass eller någon annan ört (Vedlab, e-post). Lager 2–3 kan ses som en första utfyllnad med lera och sand på vilken ris och annat organiskt material lagts för bärigheten. Tegelstenarna i lager 1 kan tänkas ha sjunkit igenom de övre lagren ner till dåvarande botten, eller så har tegel ingått i de första utfyllnadsmassorna varefter teglet sjunker till botten.

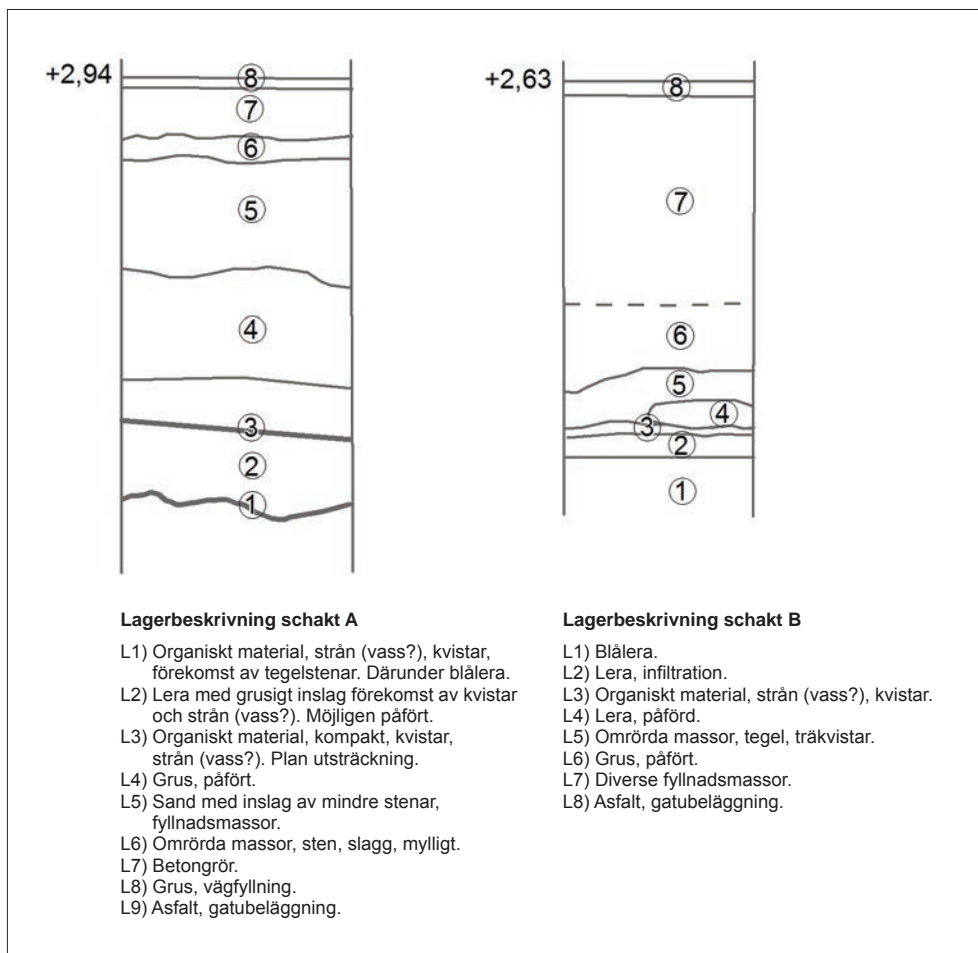

Figur 4. Schaktplan. Utsnitt ur kommunala bakgrundskartan. Skala 1:500.

Schakt B var 9 meter långt och 2,6 meter brett. Det låg utmed Sigurdsgatan och lagerbilden motsvarar den i schakt A (figur 4–5).

Schakt C var $8 \times 7,8$ meter stort och låg mitt i tomten (figur 4). Även här var lagerbilden densamma som i de föregående två schakten (schakt A–B).

Schakt D var $15 \times 9,0$ meter stort (figur 4). Träpålarna var synliga i det västra hörnet (fem pålar, varav fyra stående i grupp) och på en punkt utmed den nordöstra kortsidan (tre tätt stående pålar). Pålarna var cirka 0,2 meter i diameter och de var så djupt neddrivna i leran att de inte kunde dras upp med grävmaskin. För att kunna såga träprover fick pålarna knäckas och endast korta stycken togs upp. Pålarna doftade kraftigt, skarpt och kemiskt, troligen av impregneringsmedel. Den dendrokronologiska dateringen av två stockar från pålgrupp 1–4 gav en datering till 1906/07 (bilaga 1).

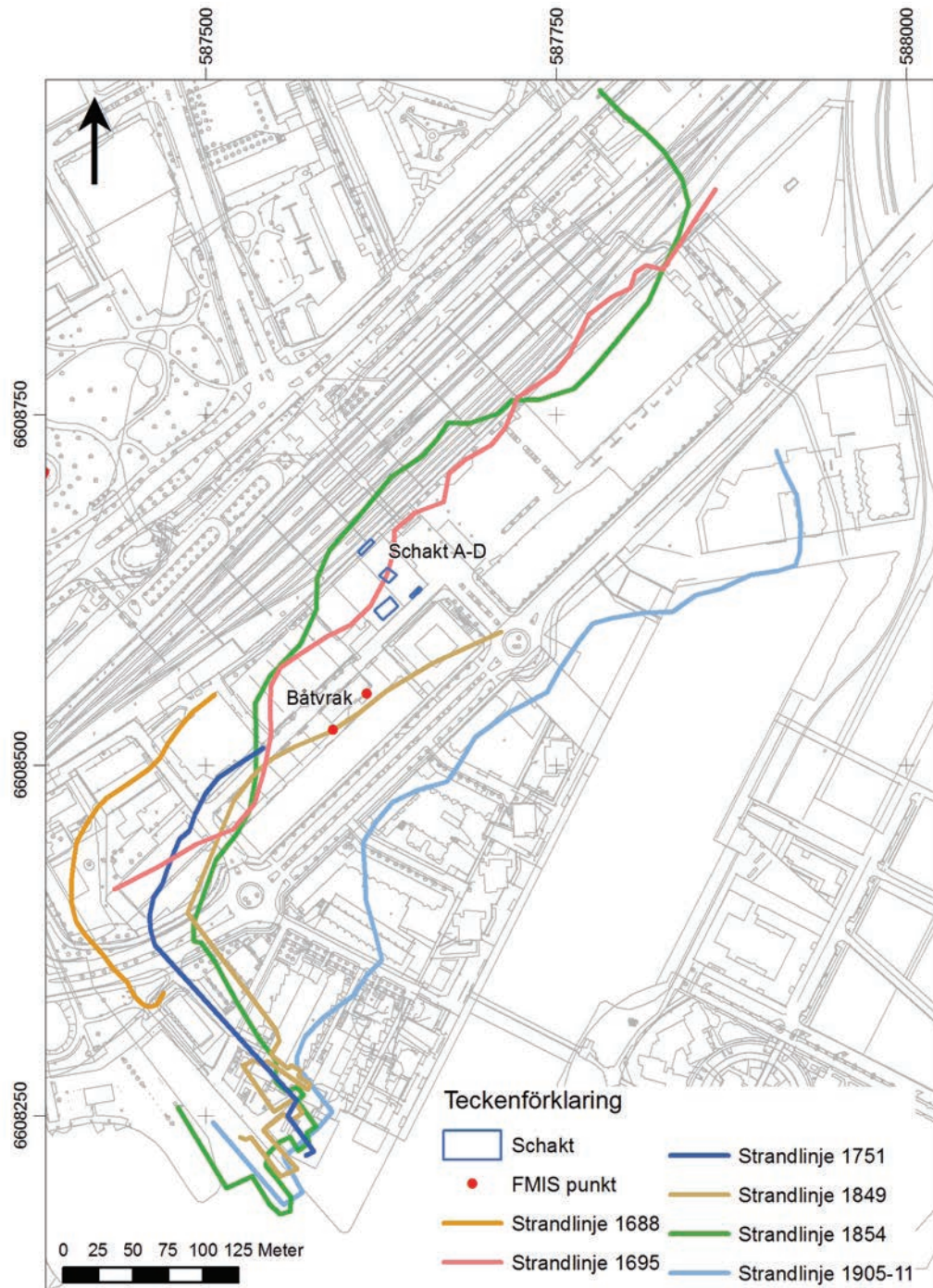

Figur 5. Sektionsritningar från schakt A (t.n.) och schakt B (t.h.). Skala 1:40.

Strandlinjen

På sex kartor från 1600-talets slut till 1900-talets början är Mälarens strandlinje markerad (figur 6). Strandlinjen är mer eller mindre schematiskt markerad. På kartorna från 1600–1700-talen har fokus legat på den dåvarande hamnen vid åmynningen där strandlinjen är trovärdigt angiven – längre mot öster är den, om den ens finns, schematiskt markerad. Två kartor visar hela strandlinjen bort till Lillåns utlopp, dels en storskalig karta från 1695, dels en karta ur en atlas från 1854. Strandkantens läge överensstämmer i stort på de båda kartorna och visar ett konstant läge. Delar av strandkanten, närmast dåtidens hamn, återfinns på kartor från 1688, 1751 och 1849. Här speglas hur strandlinjen förskjuts till följd av att hamnområdet utvidgas mellan 1600- och 1800-tal. Kartan från 1849 visar stora och vidsträckta områden med vass, öster om hamnen, vilket tyder på att stranden förblivit oförändrad fram till 1800-talets mitt. Troligtvis återspeglar vassbältet att stranden har blivit grundare på naturlig väg med vasstillväxt som följd. Den härads-ekonomiska kartan visar hur strandzonen förskjutits kraftigt som en följd av utfyllnad i samband med järnvägens tillkomst och framväxten av det nuvarande hamnområdet.

Lagerbilden (i sektionerna), med vass i botten följt av utfyllnadsfaser, pekar mot att schaktens läge grovt sammanfaller med strandzonen vid mitten av 1800-talet och tiden innan de omfattande utfyllnadsarbetena. Det stämmer också med schaktens läge i förhållande till hur strandlinjen är återgiven på kartorna där schakten ses sammanfalla med strandlinjerna enligt 1695 och 1854 års kartor.

Figur 6. Strandlinjerna enligt kartor från 1688–1911 i förhållande till schakten och båtvraken. Utsnitt ur kommunala bakgrundskartan. Skala 1:5 000.

Referenser

Flodin, L. 2003. *Västerås – ny stationsbyggnad*. Arkeologisk utredning. Riksantikvarieämbetet UV Uppsala rapport.

Kumlien, K. 1971. *Västerås till 1600-talets början*. Västerås.

Uppgifter ur FMIS 2016-11-10, <http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html>

Vedlab, e-post 2016-12-07

Häradsekonomska kartan 1905–11, RAK akt J112-74-2, www.lantmateriet.se/historiskakartor

Karta 1688, LMM akt 19-väs-26, www.lantmateriet.se/historiskakartor

Karta 1695, LMM akt 19-väs-37, www.lantmateriet.se/historiskakartor

Ljunggrens atlas, Västerås stad 1854, LMS akt Lj-13, www.lantmateriet.se/historiskakartor

Karta, Västerås slott 1849, LMS akt T72-1:53, www.lantmateriet.se/historiskakartor

Ägobeskrivning 1751, LMM akt 19-väs-86, www.lantmateriet.se/historiskakartor

Tekniska och administrativa uppgifter

Stiftelsen Kulturmiljövård projektnr: KM16135

Länsstyrelsen dnr, beslutsdatum: 431-4657-16, 2016-10-11

Typ av undersökning: Förundersökning i avgränsande syfte

Undersökningsperiod: 12–13 och 28 oktober 2016

Personal: Jan Ählström

Landskap: Västmanland

Län: Västmanland

Kommun: Västerås

Socken: Västerås domkyrkoförsamling

Fastighet: Kvarteret Sigurd 7

Fornlämning: Västerås 232:1 och 1259–1260

Fastighetskarta: 66F0IN Västerås

Koordinatsystem: Sweref 99 TM

Koordinater: X6608650 Y587611 (schakt A)
X6608630 Y587630 (schakt B)
X6608616 Y587651 (schakt C)
X6608604 Y587626 (schakt D)

Inmättningsmetod: GPS

Dokumentationshandlingar: 11 digitala fotografier (KM16135_01–11) förvaras hos Västmanlands läns museum.

Fynd: Inga fynd tillvaratogs.

LUND UNIVERSITY

 DEPARTMENT OF QUATERNARY GEOLOGY
 KVARTÄRGEOLOGISKA AVDELNINGEN
 HANS LINDERSON

17 augusti 2017

 Nationella Laboratoriet för Vedanatomi och Dendrokronologi, rapport nr 2017:47
 Hans Linderson

**DENDROKRONOLOGISK ANALYS AV PÅLAR FUNNA PÅ KVARTERET
 SIGURD 7 I VÄSTERÅS**
Uppdragsgivare: Stiftelsen Kulturmiljövård, Stora gatan 41, 722 12 Västerås, Fakturamärke: 16135. Organisationsnummer: 802425-0709. Kontaktperson: Jan Ählström

Område: Västmanland **Prov nr:** 63313-63314 **Antal sågprov:** 2

Dendrokronologiskt objekt: Djupt neddrivna pålar i lera
Resultat:

Dendro nr:	Prov Nr : beskrivning	Träd- slag	Antal år (2 radier om ej annat anges)	Splint (Sp) Bark (B) Vankant (W)	Datering av yttersta årsring i provet	Beräknat Fällningsår E(Efter) V(vinterhalv-året) S(sommaren)	Trädets egenålder, Beräkning ±10år
63313	1	Tall	92	Sp 60, W	Ej datering	-	110
63314	2: komplettering	Tall	74	Sp 46, W	1906	V 1906/07	90

Kommentarer till den dendrokronologiska analysen:

Ett av två prov går att datera så att detta virke, prov 2; är avverkat **vinterhalvåret 1906/07**. Konstruktionen bör vara uppförd 1907 eller några år senare. Virkets proveniens är sannolikt norra halvan av Götaland.

Prov 1, är inte möjligt att säkert datera. Svaga indikationer antyder senmedeltida ålder men enligt uppgift är de två proven rimligen av ungefär samma ålder. Det är därför lämpligt att bortse från dateringsförslaget på prov 1.

Hans Linderson, Laboratorieföreståndare, Lunds Universitet

 Laboratoriet för Vedanatomi och Dendrokronologi,
 Sölvegatan 12, S-223 62 Lund Tel. +46-46-2227891 Fax +46-46-2224830 e-mail:
 Hans.Linderson@geol.lu.se